

17. Transparency International (2021). *Corruption Perceptions Index*. Retrieved from https://images.transparencycdn.org/images/CPI_FULL_DATA_2021-01-27-162209.zip.

18. World Economic Forum (2020). *The Global Social Mobility Report 2020 Equality, Opportunity and a New Economic Imperative*. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/Global_Social_Mobility_Report.pdf.

19. Zaloznaya, M. (2014). The social psychology of corruption: Why it does not exist and why it should. *Sociology Compass*, 8(2), 187-202. <https://doi.org/10.1111/soc4.12120>.

Шовкопляс Ганна Миколаївна

кандидат юридичних наук, науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-0313-8606

НЕДЕРЖАВНИЙ ПЕНСІЙНИЙ ФОНД ЯК СУБ'ЄКТ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Наукова робота присвячена дослідженню проблем, що виникають із правовідносин, суб'єктами яких недержавні пенсійні фонди в системі недержавного пенсійного забезпечення України. Автором проаналізовано чинне законодавство стосовно ознак таких правовідносин. Досліджено питання щодо класифікації таких суб'єктів правовідносин та їх місце серед інших учасників ринку фінансових послуг.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, недержавний пенсійний фонд, компанія з управління активами, суб'єкти правовідносин.

Shovkoplias Hanna

PhD, Researcher of Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of NALS of Ukraine, Associate Professor of the Department of Business Law of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0003-0313-8606

NON-STATE PENSION FUND AS A SUBJECT OF INVESTMENT LEGAL RELATIONS

The scientific work is devoted to the study of problems arising from legal relations, the subjects of which are non-state pension funds in the system of non-state pension provision of Ukraine. The author analyzes the current legislation on the characteristics of such legal relations. The question of classification of such subjects of legal relations and their place among other participants of the market of financial services is investigated.

Keywords: non-state pension provision, non-state pension fund, asset management company, subjects of legal relations.

Правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення мають вирішальне значення для всього ринку фінансових послуг та суттєво впливають на організацію фінансової системи країни. Даний рівень системи пенсійного забезпечення є одним із головних елементів ринку небанківських фінансових послуг України і тому заслуговує особливої уваги. У процесі здійснення господарської діяльності з недержавного пенсійного забезпечення має місце виникнення широкого спектру суспільних відносин між різними суб'єктами. Але ключове значення в цій системі відіграє саме недержавний пенсійний фонд.

Пенсійні правовідносини є одним із видів правових відносин, що формуються на основі, з одного боку, принципів та підходів, що притаманні загальнотеоретичному розумінню категорії правовідносин, а з іншого – особливостей права соціального забезпечення як галузі права, невіддільною і найбільш суттєвою складовою якої є пенсійне забезпечення [1, с. 59]. Аналіз загально-теоретичних досліджень недержавного пенсійного забезпечення дозволяє виділити наступні ознаки правовідносин у цій сфері, а саме:

1) особливий суб'єктний склад. Суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) визначені в ч. 2 ст. 2 Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [2] від 9 липня 2003 року №1057-15 (далі – Закон “НПЗ”) де зазначається, що суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є: недержавні пенсійні фон-

ди; страхові організації, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду; банківські установи, які уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків; вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування; вкладники пенсійних депозитних рахунків; учасники недержавного пенсійного забезпечення; засновники пенсійних фондів; роботодавці - платники корпоративних пенсійних фондів; саморегульвні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері недержавного пенсійного забезпечення; органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудитори; особи, які надають консультаційні та агентські послуги відповідно до цього Закону;

2) поєднання майнових та організаційних елементів. Ця ознака впливає безпосередньо із самого визначення діяльності із недержавного пенсійного забезпечення як сукупності організаційних, юридичних та інших передбачених законодавством дій, спрямованих на здійснення недержавного пенсійного забезпечення фізичних осіб. Таке поєднання зумовлене тим, що підставами виникнення відносин у сфері недержавного пенсійного забезпечення є накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснення пенсійних виплат учасникам зазначеного фонду у порядку визначеному Законом;

3) сфера виникнення – ринок інвестиційних послуг, як складова ринку фінансових послуг України;

4) урегульованість господарсько-правовими нормами законодавства;

5) особливий об'єкт правовідносин. Об'єктом є пенсійна виплата у вигляді грошової виплати учасникам недержавного пенсійного забезпечення, що здійснюється за рахунок накопичених у недержавному пенсійному фонді (далі – НПФ) та облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку грошових коштів;

6) матеріальний зміст правовідносин із недержавного пенсійного забезпечення є сукупність прав та обов'язків учасників недержав-

ного пенсійного забезпечення, державне регулювання та саморегулювання відносин із недержавного пенсійного забезпечення, захист прав та інтересів учасників недержавного пенсійного забезпечення;

7) поєднання публічних та приватних інтересів;

8) особливі підстави виникнення, зміни та припинення;

9) значний ступень державного регулювання та саморегулювання через уповноважені державні органи та саморегулювні організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів;

10) комплексний характер відносин із недержавного пенсійного забезпечення обумовлений складністю та взаємопов'язаністю зв'язків та взаємовідносин між учасниками недержавного пенсійного забезпечення, та їх тривалість у часі.

Як вже нами було зазначено раніше коло суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення визначено у ч. 2 ст. 2 Закону України "Про НПЗ".

Виходячи із цієї норми, суб'єктів НПЗ можна поділити на 1) вкладники (фізичні та юридичні особи, що здійснюють внески на недержавне пенсійне забезпечення); 2) учасники недержавного пенсійного фонду (фізичні особи, на користь яких сплачуються пенсійні внески до пенсійного фонду, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок до банківської установи і які мають право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором страхування або договором про відкриття пенсійного депозитного рахунку; 3) суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення (недержавні пенсійні фонди, страхові організації та банківські установи).

Особливої уваги заслуговують господарсько-правові аспекти діяльності *недержавних пенсійних фондів*, здійснення ними інвестиційної діяльності, тому що саме інвестиційна діяльність лежить в основі всієї системи недержавного пенсійного забезпечення. Абзац 15 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про НПЗ" визначає НПФ як юридичну особу, створену відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлін-

ням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку. Частина 2 ст. 6 Закону передбачає, що недержавне пенсійне забезпечення є для пенсійних фондів виключним видом діяльності. Проведення пенсійними фондами іншої діяльності, не передбаченої цим Законом, забороняється. Тобто, головними функціями, які виконує НПФ є сприяння акумуляції заощаджень населення у вигляді пенсійних внесків (пенсійні виплати виступають у якості додаткового доходу після виходу на пенсію) та формування довгострокових інвестиційних ресурсів для економіки країни. Загалом НПФ функціонують як неприбуткові організації, оскільки їх безпосередні засновники не отримують доходу від власної діяльності, крім покриття витрат на її організацію. Українське законодавство дозволяє створювати добровільні НПФ трьох видів: відкриті, корпоративні та професійні, залежно від складу учасників. *Відкритий пенсійний фонд* – недержавний пенсійний фонд, учасниками якого можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця та характеру їх роботи. Створити такий фонд має право одна або декілька юридичних осіб. *Корпоративний пенсійний фонд* – можуть створити один або декілька роботодавців. Будь-який роботодавець, що не є засновником, може приєднатися до корпоративного фонду на підставі договору про участь, що укладають з радою фонду. Учасниками є працівники засновника(ів) та роботодавців, які уклали договір з фондом. *Професійний пенсійний фонд* – можуть створити декілька юридичних осіб – роботодавців та/або об'єднання фізичних осіб, зокрема профспілки або фізичні особи зі схожою професійною діяльністю. Брати участь у такому фонді мають право лише особи, що працюють у певній професійній сфері, визначеній у статуті НПФ. Для здійснення своєї діяльності Фонд залучає адміністратора, компанію з управління активами та зберігача, які здійснюють спеціалізовану ліцензійну діяльність, шляхом укладення договорів радою фонду: 1) про адміністрування пенсійного фонду – з адміністратором НПФ; 2) про управління активами пенсійного фонду – з КУА; 3) про надання послуг зберігання – зі зберігачем (банком). Діяльність НПФ забезпечується за допомогою таких суб'єктів як *адміністратори пенсійних фондів*. Якi відповідно

до ст. 21 Закону виконують функції щодо: 1) укладення пенсійних контрактів від імені пенсійних фондів; 2) забезпечення здійснення пенсійних виплат учасникам фонду; 3) ведення обліку учасників пенсійного фонду; 4) формування звітності перед відповідними органами державної влади; 5) інформування учасників накопичувальної системи пенсійного забезпечення та інше. *Компанія з управління активами* до обов'язків якої відносяться: 1) здійснення операцій щодо управління активами відповідно до інвестиційної декларації пенсійного фонду та укладеного договору про управління активами; 2) звітування про склад та дохідність активів фонду. *Банк-зберігач* на якого покладається: 1) відкриття та ведення рахунків пенсійного фонду; 2) депозитарне обслуговування операцій з цінними паперами; 3) виконання розпоряджень адміністратора щодо перерахування пенсійних коштів та розпоряджень особи, що здійснює управління активами пенсійного фонду, згідно з інвестиційною декларацією. *Страхові організації*, які уклали договори страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду.

Слід зазначити, що всі права та обов'язки недержавного пенсійного фонду від імені фонду та в інтересах його учасників здійснюються окремими юридичними особами, а саме адміністратором, компанією з управління активами, банком-зберігачем. До уповноважених суб'єктів в системі недержавного пенсійного забезпечення також належать страхові організації, які укладають з правомочною особою договір страхування довічної пенсії та банківські установи, що уклали договори про відкриття пенсійних депозитних рахунків. Їх пенсійна правосуб'єктність обумовлюється змістом повноважень щодо забезпечення реалізації правомочними особами права на види пенсій, які передбачені недержавним пенсійним забезпеченням.

Отже, підсумовуючи викладене, необхідно сказати, що правовідносини, які виникають із недержавного пенсійного забезпечення – правові, економічні, організаційні та соціальні відносини, які виникають між суб'єктами системи недержавного пенсійного забезпечення в процесі створення недержавних пенсійних фондів, здійснення ними діяльності щодо недержавного пенсійного забезпе-

чення, пенсійного страхування, а також відносини, які виникають в процесі здійснення контролю за діяльністю суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Також, на нашу думку, було б розумним, якби НПФ мав можливість самостійно здійснювати інвестування коштів пенсійних накопичень і резервів. При цьому, відзначимо, що немає необхідності забороняти передачу відповідних коштів в довірче управління КУА, за умови, що витрати на довірче управління повинні здійснюватися за рахунок самого фонду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія / наук. ред.: Н. М. Хуторян, М. М. Шумило ; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Ін Юре, 2012. 540 с.
2. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-15. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47. Ст. 372.

REFERENCES

1. Pravovi problemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini. (2012). Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
2. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia: Zakon Ukrainy vid 09.07.2003 r. № 1057-15. (2003). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 47, art. 372 [in Ukrainian].